

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ткаліч В. Окремі напрями протидії фальсифікації лікарських засобів / В. Ткаліч // Криміналістичний вісник. – № 2(18). – 2012 – С.102 – 105.
2. Коротко О. Проблема фальсифікованих і субстандартних ліків / О. Коротко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/11316>
3. Лебедь С. Фальсифіковані ліки в Україні: проблеми і шляхи вирішення / С. Лебедь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fp.com.ua/articles/falsifikovani-liki-v-ukrayini-problemi-i-shlyahi-virishennya/>
4. Судова статистика: звітність – за даними Судової адміністрації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/
5. Сур С., Пилипенко І. Державний контроль якості лікарських засобів в Україні в 2004 році: проблеми і результати / С. Сур, І. Пилипенко // Фармацевтична Україна. – 2005 – № 1 – С. 3 – 5.
6. Ушкалова Е. Проблемы фальсификации лекарственных средств: фокус на антимикробные препараты / Е. Ушкалова // Клиническая микробиология и антимикробная химиотерапия. – 2005. – Т. 7. – № 2. – С. 168 – 170
7. Бандурка С., Слинько С. Наркомафия: уголовно-правовые средства борьбы / С. Бандурка, С. Слинько – Харьков: РИФ «АРСИС ЛТД», 2001. – 320 с.
8. Чубарев В. Тяжесть преступного деяния: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / В. Чубарев. – Украинская академия внутренних дел. Научно-исследовательский центр. – К., 1992. – 35 с.
9. Кругликов Л. Характер и степень общественной опасности преступлений и обстоятельства дела, смягчающие и отягчающие ответственность как критерии назначения наказания (понятие, соотношение) / Л. Кругликов // Пути повышения эффективности борьбы с преступностью: Межвузовский сборник. – Барназ. – 125 с.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – ст. 19.
11. Про лікарські засоби: Закон України від 4 квітня 1996 р. № 123/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.
12. Сур С., Зволінська Н., Архіпова Н. Створення системи професійного тестування лабораторій в системі державної інспекції з контролю якості лікарських засобів МОЗ України / С. Сур, Н. Зволінська, Н. Архіпова // Збірник наукових статей ЗДМУ «Актуальні питання фармацевтичної та медичної науки та практики». – Вип. X. – 2003. – С. 103-106.
13. Контрафактні вироби медичного призначення: доповідь Секретаріату ВООЗ від 30 квітня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB124/B124_14-ru.pdf
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. Мельника, М. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2010 – 1288 с.
15. Берзін П. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / П. Берзін – К.: Акад. адвокатури України, 2004. – 21 с.
16. Методи визначення фальсифікації товарів: підручник / А. Дубініна, І. Овчиннікова, С. Дубініна, Т. Летута. – К.: Вид. дім «Професіонал»; ЦУЛ. – 2010. – 152 с.
17. Сахарук Т. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т. Сахарук. – Київ: Б.в., 2006. – 18 с.
18. Злочини проти здоров'я населення, що порушують право на якісне забезпечення лікарськими засобами: монографія [І. Митрофанов, А. Пругула, Є. Стрельцов]; за заг. ред. Є. Стрельцова. – Одеса: Фенікс, 2015. – 158 с.

УДК 343.615

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

SOCIAL CONDITIONALITY OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR BODY INJURIES

Гураль Л.О.,

*ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті проаналізовано найсуттєвіші чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень. Розглянуті думки науковців щодо доцільності протидії таким суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами. Встановлено відповідність норм Кримінального кодексу України, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, нормам вітчизняного й міжнародного законодавства.

Ключові слова: соціальна обумовленість, тілесні ушкодження, чинники соціальної обумовленості, суспільна небезпека, кримінально-правові засоби.

В статье проанализированы наиболее существенные факторы социальной обусловленности уголовной ответственности за причинение телесных повреждений. Рассмотрены мнения ученых относительно целесообразности противодействия таким общественно опасным деяниям уголовно-правовыми средствами. Установлено соответствие норм Уголовного кодекса Украины, предусматривающих ответственность за причинение телесных повреждений, нормам отечественного и международного законодательства.

Ключевые слова: социальная обусловленность, телесные повреждения, факторы социальной обусловленности, общественная опасность, уголовно-правовые средства.

The most essential factors of social conditionality of criminal responsibility for body injuries are analyzed in this article. Such criteria of public danger of such acts as the object of encroachment of certain group of crimes and the damage, which is caused (can be caused) by the pointed socially dangerous acts, are considered. Scientist's opinions as for expediency of counter action to such socially dangerous acts by criminal law means are considered. The accordance of norms of the Criminal Code of Ukraine providing the responsibility for body injuries to the norms of native and international legislation.

Key words: social conditionality, body injuries, factors of social conditionality, social danger, criminal law means.

Постановка проблеми. Споконвіку життя й здоров'я людини визнавалися найважливішими цінностями будь-якої держави. Саме тому зусилля останніх були спрямовані на пошук дієвих механізмів захисту тілесної недоторканності особи. Одним із таких засобів стало кримінальне законодавство, яке закріпило підстави й види кримінальної відповідальності за посягання на життя й здоров'я особи. Очевидно, що даний процес не був спонтанним, а базувався на певних чинниках, які в подальшому отримали в доктрині кримінального права збірне формулювання – соціальна обумовленість кримінальної відповідальності.

Стан дослідження. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності ґрунтовно досліджується в теорії кримінального права вже понад чотири останніх десятиліття. Так, вказану проблему розробляли П.А. Феллов [1, с. 100–107], А.І. Коробєв [2], В.К. Гришук [3, с. 76–80], В.І. Осадчий [4], П.Л. Фріс [5], І.Б. Газдайка-Василишин [6], К.В. Катеринчук [7, с. 12–25], О.О. Пашенко [8, с. 82–87] тощо. Оскільки соціальна обумовленість кримінально-правових норм є доволі об'ємною проблемою, праці вказаних авторів здебільшого присвячені аналізу чинників (факторів, обставин), які визначають кримінальну відповідальність за окремі суспільні небезпечні діяння чи їх групу.

Метою статті є аналіз найбільш суттєвих чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень, серед яких – суспільна небезпека таких діянь, їх відносна поширеність, доцільність протидії таким суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами й відповідність норм Кримінального кодексу України (далі – КК України), які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, нормам вітчизняного й міжнародного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Більшість науковців у теорії кримінального права найбільш прийнятною для позначення структурних елементів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності визнають дефініцію «чинники». [4, с. 57; 6, с. 30; 7, с. 15; 9, с. 206]. Проте щодо кількості таких чинників позиції авторів суттєво відрізняються. Наприклад, А.І. Коробєв виокремлював двадцять чотири чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності (криміналізації) [2, с. 66].

Натомість І.Б. Газдайка-Василишин вважає за доцільне обмежити коло таких чинників лише п'ятьма: 1) суспільна небезпека певного виду посягань; 2) їх відносна поширеність; 3) доцільність протидії посяганням певного виду кримінально-правовими засобами; 4) традиції вітчизняної законодавчої практики щодо протидії таким посяганням; 5) зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії відповідним посяганням. [6, с. 35].

Водночас Н.О. Гуророва виокремлює дві групи підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь. Перша – соціальні й соціально-психологічні, які виявляють суспільну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності за певне діяння. До них належать: суспільна небезпечність діяння, його відносна поширеність, пропорційність позитивних і негативних наслідків криміналізації й кримінально-політична адекватність криміналізації. Друга – підстави, що визначають вимоги внутрішньої логічної узгодженості норми із системою права взагалі й кримінального права зокрема. Сюди слід віднести: відповідність нової норми закону про кримінальну відповідальність Конституції України; порушення суспільно небезпечними посяганнями норм інших галузей чинного законодавства, якими встановлені певні обов'язки суб'єктів; логічна пов'язаність норми закону про кримінальну відповідальність з іншими нормами відповідного розділу Особливої частини КК України. [10, с. 49].

Зважаючи на вищенаведену класифікацію чинників криміналізації й предмет даного дослідження, пропону-

ємо виділити найбільш суттєві чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень: 1) суспільна небезпека таких діянь; 2) їх відносна поширеність; 3) доцільність протидії таким суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами; 4) відповідність норм КК України, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, нормам вітчизняного та міжнародного законодавства.

Сприйняття суспільної небезпеки суспільно небезпечного діяння як чинника криміналізації має історично мінливий характер. Зокрема, на сьогодні низка науковців пропонують взагалі відмовитися від категорії «суспільна небезпека», замінивши її «кримінальною протиправністю». Наприклад, Д.С. Азаров [11, с. 139–46] і В.В. Шаблістий [12, с. 11] вважають суспільну небезпеку пережитком радянського кримінального права, яка була штучно створена з метою виправдання застосування кримінального закону за аналогією. Автори пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» висувають пропозицію виключити будь-які згадки про «суспільну небезпеку» злочину «як малозрозумілу наукову абстракцію, яка страждає від десятиріччя свого існування в радянському й пострадянському просторі не довела свого практичного значення» [13].

На противагу останнім О.О. Дудоров [14, с. 88], М.Р. Рудковська [15, с. 12–15], В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін і Ю.А. Пономаренко [16] цілком справедливо, на наш погляд, виступають за збереження «суспільної небезпеки». Науковці мотивують свою позицію тим, що суспільна небезпека є підставою для криміналізації діянь на стадії правотворчості, а на стадії правозастосування такі діяння будуть визнані підставою кримінальної відповідальності за ознакою кримінальної протиправності. Тобто суспільна небезпека є первинною щодо кримінальної протиправності, тому ці поняття не є взаємозамінюваними.

На основі розглянутих позицій вищевказаних науковців пропонуємо в даній роботі розглянути такі критерії суспільної небезпеки заподіяння тілесних ушкоджень, як об'єкт, на який посягає відповідна група злочинів, і шкода, яку заподіюють (можуть заподіяти) вказані суспільно небезпечні діяння.

Необхідність захисту здоров'я людини з боку держави впливає передусім з положень Конституції України. Зокрема, права і свободи людини й громадянина, відповідно до Основного закону, визначають зміст і спрямованість діяльності Української держави, а їх утвордження й забезпечення розглядається як головний обов'язок держави. Статті 3, 27, 49 Конституції України проголошують людину, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю.

Крім того, суспільна небезпека заподіяння тілесних ушкоджень виявляється в здатності вказаних діянь заподіювати істотну шкоду фізичній особі (особам). Законодавче формулювання шкоди, яка може бути спричинена внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень, знаходить різне відображення у КК України. По-перше, диспозиції відповідних статей сформульовані через конкретні поняття, які характеризують ступінь втрати працездатності або тривалість розладу здоров'я (наприклад, статті 121, 122, 125 КК України). По-друге, в диспозиціях інших статей вказано на шкоду, заподіяну здоров'ю потерпілої особи, через дефініції «шкода здоров'ю» (наприклад, частина 1 статті 181, частина 2 статті 265 КК України) й «істотна шкода» (частина 1 статті 137, частина 4 статті 323, частина 2 статті 150 КК України). По-третє, частина диспозицій статей, що передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, викладена за допомогою оціночних понять, які включають в свій зміст і відповідну шкоду здоров'ю – тяжкі наслідки (наприклад, частина 3 статті 133, частина 1 статті 138, частина 2 статті 140 КК України); інші тяж-

кі наслідки (наприклад, частина 1 статті 141, частина 2 статті 155, частина 2 статті 194 КК України); особливо тяжкі наслідки (частина 4 статті 152, частина 3 статті 153 КК України). Отже, шкода, яка може бути спричинена внаслідок заподіяння тілесних ушкоджень, у вітчизняному кримінальному законі визначена як матеріальна. Але не слід виключати й моральної шкоди, яка практично завжди заподіюється потерпілій особі внаслідок тілесних ушкоджень, хоча й не відображена із зрозумілих причин в диспозиції відповідних статей КК України. Таким чином, криміналізації підлягають лише такі тілесні ушкодження, які здатні заподіювати істотно шкоду фізичній особі, оскільки за відсутності такої шкоди діяння буде визнане малозначним відповідно до частини 2 статті 11 КК України.

На основі вищевикладеного слід констатувати, що здоров'я особи підлягає охороні нормами кримінального права лише від посягань, які визнані суспільно небезпечними.

Відносна поширеність діянь, які не відповідають заходам суспільного співжиття, не завжди означає нагальну потребу й доцільність їх криміналізації. Наприклад, насильство в сім'ї, алкоголізм, бродяжництво й жебрацтво не визнані злочинами за КК України, оскільки законодавець вважає криміналізацію таких діянь не виправданою, притягнення всіх подібних порушників – нездійсненним і частково несправедливим.

Доцільність протидії суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами широко обговорюється в кримінально-правовій доктрині.

Одні науковці виступають за мінімізацію ролі кримінального права в регулюванні суспільних відносин. Так, Ю.В. Баулін вважає, що прагнення законодавця вирішити проблематичні політичні, соціально-економічні й інші ситуації шляхом застосування заходів кримінальної відповідальності приречені на невдачу [17, с. 41]. Думку вказаного автора підтримує В.М. Куц, який зазначає, що кримінальному праву в демократичному суспільстві не відведена роль провідного регулятора суспільних відносин, натомість – допоміжної галузі юриспруденції [18, с. 56].

Як зазначають Л.П. Брич та В.О. Навроцький, з метою визначення меж кримінально-правової регламентації суспільних відносин важливо дослідити такі аспекти: а) який економічний ефект дає введення кримінальної відповідальності; б) яка економічна ефективність криміналізації чи декриміналізація, тобто співрозмірність затрат на реалізацію кримінально-правової заборони й надходжень до бюджету й навпаки; в) чи допустимі, з точки зору суспільної моралі, негативні наслідки криміналізації – збільшення корумпованості державних службовців; підірвання авторитету держави, яка не в змозі боротися з негативними виявами без використання крайніх засобів впливу; небажання населення співпрацювати з правоохоронними органами у викритті певних посягань тощо; г) наскільки можливо сформулювати заборону в нормі права, використовуючи наявні мовні засоби; г) чи володіє держава силами, засобами, ресурсами для реалізації кримінально-правової заборони [19, с. 144].

Очевидно, що криміналізація заподіяння тілесних ушкоджень має ряд позитивних наслідків, серед яких: переконаність населення держави в дієвому механізмі захисту їхньої тілесної недоторканності; підвищення внаслідок цього авторитету держави в особі правозастосовних органів; зміцнення законності й правопорядку, поваги до тілесної недоторканності й гідності особи в суспільстві.

Криміналізація заподіяння окремих видів тілесних ушкоджень, яка проведена незважаючи на правові засади, може призвести до негативних соціальних наслідків, як от: перевантаженість правозастосовних органів; неефективність або недовірність норм КК України, що підриває авторитет держави в особі органів кримінальної юстиції та

суду; психологічний дискомфорт і соціальна дезадаптація осіб, засуджених за вчинення цих суспільно небезпечних діянь тощо.

Досліджуючи питання соціальної обумовленості злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, необхідно встановити відповідність норм КК України, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, положенням вітчизняного й міжнародного законодавства в галузі охорони здоров'я.

Як зазначали ще В.М. Кудрявцев й А.М. Яковлев, встановлення відповідності кримінально-правової норми положенням Конституції має принципове значення для характеристики соціальної обумовленості [20, с. 229].

Конституція України проголошує здоров'я й недоторканність людини одними з найвищих соціальних цінностей у державі (стаття 3); рівність людей у гідності й правах (стаття 21); право на вільний розвиток особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (стаття 23); обов'язок держави – захищати життя людини й право кожного – захищати своє життя й здоров'я, життя й здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування; право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності (ст. 46). Аналіз норм КК України, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, свідчить про несуперечність даних норм вищевказаним положенням Конституції України, а натомість доповнення відповідної галузі суспільного життя додатковим засобом регулювання.

Не менш важливим є з'ясування несуперечності норм про заподіяння тілесних ушкоджень, які передбачені КК України, положенням вітчизняного й міжнародного законодавства в галузі охорони здоров'я.

Закон України від 19 листопада 1992 року «Основи законодавства України про охорону здоров'я» з подальшими змінами й доповненнями [21] (далі – ОЗУОЗ) декларує права й обов'язки громадян в галузі охорони здоров'я, основи медичної експертизи, відповідальність за порушення законодавства про охорону здоров'я. Зокрема, відповідно до статті 10 ОЗУОЗ, обов'язком громадян України в галузі охорони здоров'я є піклуватися про своє здоров'я й здоров'я дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян. Ці обов'язки й відповідальність за їх невиконання конкретизовані в низці норм КК України (наприклад, статті 121–128, 137). Статтею 71 ОЗУОЗ передбачені основи судово-медичної експертизи, що є обов'язковою при встановленні ступеня тяжкості тілесних ушкоджень в кримінальному провадженні. У статті 80 ОЗУОЗ йдеться про кримінальну й інші види відповідальності, яку несуть особи, винні в порушенні законодавства про охорону здоров'я, що свідчить про обов'язковість криміналізації заподіяння тілесних ушкоджень.

Як було зазначено вище, для визначення виду тілесного ушкодження потрібні спеціальні знання в галузі медицини, тому обов'язковим є звернення до підзаконних нормативно-правових актів, що висвітлюють деякі медичні й правові аспекти. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (далі – Правила) [22] закріплюють положення про те, що судово-медичне визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться згідно з Кримінальним кодексом України. П.1.5. Правил відсилає до класифікації тілесних ушкоджень, передбаченої КК України. Як бачимо, Правила й КК України перебувають у нерозривному взаємозв'язку й обумовлюють необхідність існування один одного.

Доцільність встановлення кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень обумовлена положеннями міжнародно-правових актів. Загальна декларація прав людини (1948 р.); Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод (1953); Європейська соціальна

хартія (1961 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966 р.) й інші міжнародно-правові акти, які ратифіковані Україною, зобов'язують держав-учасниць забезпечити всебічну підтримку й охорону прав людини. Зокрема, право на життя гарантоване статтею 3 Загальної декларації прав людини; статтею 2 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод; статтею 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права; право на безпечні й здорові умови праці передбачене у частині 3 статті 1, статті 3 Європейської соціальної хартії, статті 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права. Водночас у даних нормативних актах зазначено необхідність встановлення законом обмежень з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших (стаття 29 Загальної декларації прав людини, стаття G Європейської соціальної хартії, стаття 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права). Очевидно, що останні обмеження у більшості держав-учасниць закріплені в кримінальному

законодавстві як гарантії застосування найбільш суворого виду юридичної відповідальності до осіб, винуватих у порушенні вказаних прав людини. Таким чином, з упевненістю можемо відзначити системно-правову несуперечність норм КК України про заподіяння тілесних ушкоджень нормам міжнародного права.

Висновки. На основі вищевикладеного зазначимо, що криміналізація певних видів діянь не може бути основана на логіці «чистого розуму» або нагальній необхідності, натомість – на поєднанні певних соціальних чинників. Фундаментальними чинниками соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень виступають: 1) суспільна безпека таких діянь; 2) їх відносна поширеність; 3) доцільність протидії таким суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами; 4) відповідність норм КК України, які передбачають відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень, нормам вітчизняного й міжнародного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 100–107.
2. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.
3. Гришук В.К. Поняття криміналізації / В.К. Гришук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 31. – Львів: ЛНУ, 1994. – С. 76–80.
4. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В.І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 335 с.
5. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 331 с.
6. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с.
7. Катеринчук К.В. Чинники соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я особи / К.В. Катеринчук. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 1. – С. 12–25.
8. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість виділення спеціальних кримінально-правових норм-заборон / О.О. Пащенко. // Jurnalul Juridic Național: teorie și practică. – 2016. – Nr. 2/1 (18). – С. 82 – 87.
9. Медведенко О.П. Підстави для криміналізації незаконних дій з платіжними інструментами / О.П. Медведенко. // Jurnalul Juridic Național: teorie și practică. – 2014. – Nr. 12 (DECEMBRIE). – С. 206–209.
10. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: [Монографія] / Н. О. Гуторова. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.
11. Азаров Д.С. Суспільна безпека злочину та аналогія кримінального закону (ретроспективний погляд у XIX – XX століття) / Д.С. Азаров. // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2015. – Т. 168. – С. 139–146.
12. Шаблістий В.В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Шаблістий. – Х, 2016. – 36 с.
13. Пояснювальна записка до проекту Закону України № 2897 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.
14. Дудоров О.О. Поняття злочину. Класифікація злочинів / О.О. Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2003. – № 1. – С. 84–102.
15. Рудковська М.Р. Доцільність використання поняття суспільної небезпеки як ознаки поняття злочину / М.Р. Рудковська. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2016. – Випуск 2. Том 3. – С. 12 – 15.
16. Тацій В.Я., Тютюгін В.І., Пономаренко Ю.А. Виклики сучасності і кримінальне право / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко. // Голос України. – 2016. – № 16 (6270). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/263719>.
17. Баулін Ю.В. Сучасне кримінальне право України: підсумки, тенденції, перспективи розвитку / Ю.В. Баулін. // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць / редкол.: В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – Вип. 23. – С. 29–42.
18. Куц В.М. Новий погляд на предмет та метод кримінального права / В.М. Куц. // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. Серія «Право, економіка, гуманітаристика». – 2004. – №1. – С.56–64.
19. Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – 288 с.
20. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) / под ред. В.Н. Кудрявцева и А.М. Яковлева. – М.: Наука, 1982. – 302 с.
21. Закон України від 19 листопада 1992 року «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
22. Наказ МОЗ України «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» від 17 січня 1995 року N 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
23. Постанова КМ України «Про затвердження Порядку організації та проведення медико-соціальної експертизи втрати працездатності» від 4 квітня 1994 року N 221 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/221-94-%D0%BF>.